

**Ludwig van Beethoven, Σονάτα για πιάνο αρ. 21, σε Ντο-μείζονα, opus 53 (1803-1804):
I. Allegro con brio, μ. 1-90a**

Η Σονάτα για πιάνο σε Ντο-μείζονα, opus 53, είναι μία από τις εμβληματικότερες συνθέσεις του Beethoven στο είδος αυτό και αποτελείται από τρία μέρη. Εδώ θα επικεντρωθούμε στην αρχική ενότητα του πρώτου μέρους του έργου και ειδικότερα στην διάρθρωση καθενός από τα τμήματα που την απαρτίζουν, σχολιάζοντας μόνον ακροθιγώς την λειτουργία τους στο ευρύτερο πλαίσιο μιας μορφής σονάτας.

Η πρώτη φράση εκτείνεται στα μ. 1-13 και παρουσιάζει ένα θέμα στην Ντο-μείζονα, την κύρια τονικότητα του μέρους (άρα και το κύριο θέμα της ενότητας που ονομάζεται έκθεση). Η οργάνωση της φράσεως αυτής είναι προδήλως προτασιακή, καθώς ξεκινά με την διατύπωση μίας τετράμετρης βασικής ιδέας και την αλυσιδωτή επανάληψή της στα επόμενα τέσσερα μέτρα σε μεταφορά κατά έναν τόνο χαμηλότερα. Συνολικά, το θέμα αυτό έχει βασισθεί σε μία χρωματική κάθοδο του μπάσσου από την θεμέλιο μέχρι την πέμπτη βαθμίδα της κλίμακας και διαθέτει ελάχιστο μοτιβικό υλικό, ήτοι επαναλαμβανόμενες συγχορδίες (στα μ. 1-2) και μία κατιούσα βηματική φιγούρα δεκάτων-έκτων που αναπτύσσεται σε μεγαλύτερο εύρος όταν αναδιατυπώνεται δύο οκτάβες υψηλότερα από το μ. 3 στο μ. 4. Από αρμονικής σκοπιάς, εξ άλλου, η βασική ιδέα μοιάζει αρχικά να ξεκινά από την συγχορδία της τονικής και τελικά να στρέφεται προς αυτήν της δεσπόζουσας, όμως λαμβάνοντας υπ' όψιν και την αρμονική πορεία της αλυσιδωτής της επανάληψης στο δεύτερο τετράμετρο, αποκαλύπτεται αναδρομικά ότι η εναρκτήρια συγχορδία λειτουργεί συγχρόνως και ως παρενθετική υποδεσπόζουσα της δεσπόζουσας, η οποία τονικοποιείται εμφαντικά στην κατάληξη του αρχικού τετραμέτρου: έτσι, η διαδρομή από την IV/V και την V²/V (μ. 1-2) προς την V⁶ (μ. 3-4) αναπαράγεται κατόπιν πιστά στα μ. 5-7 θέτοντας πλέον στο επίκεντρο την υποδεσπόζουσα (IV/IV – V²/IV και IV⁶), η οποία προσέτι μεταβάλλεται και σε ελάσσονα στο μ. 8. Ακολουθώς, η χρωματική πορεία του μπάσσου καταλήγει στην θεμέλιο μίας δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης που επεκτείνεται στα μ. 9-11 εναλλασσόμενη πολλές φορές με την προηγούμενη συγχορδία (iv⁶) στο περιβάλλον της ομώνυμης ελάσσονος και πυκνώνοντας δραστικά τον αρμονικό ρυθμό, εκ παραλλήλου με ό,τι ανάλογο παρατηρείται τόσο στην ρυθμική επιφάνεια (με την συνεχή ροή δεκάτων-έκτων που προκύπτει από την επανειλημμένη χρήση του τελευταίου μοτίβου της βασικής ιδέας σε ευθεία και αντίθετη κίνηση) όσο και σε επίπεδο δομικών μονάδων· μάλιστα, αυτή η αποσπασματοποίηση, από κοινού με την επιτάχυνση του αρμονικού ρυθμού, έχει ξεκινήσει ήδη από το μ. 8, το οποίο θα μπορούσε επομένως να θεωρηθεί ότι ανήκει εξίσου στην αλυσιδωτή επανάληψη της βασικής ιδέας όσο και – σε μία επικάλυψη του πρώτου με το δεύτερο σκέλος της παρούσας φράσεως – στην τετράμετρη συνέχιση της προτάσεως (όπως διαφαίνεται από την προοδευτική εξέλιξη από μονόμετρα σε δομικές μονάδες του μισού μέτρου στα μ. 8-11), η οποία τελικά οδηγεί σε ένα πτωτικό δίμετρο που υλοποιείται με την αποκλειστική παρουσία της γραμμής του μπάσσου (διπλασιασμένης και σε υψηλότερες οκτάβες), ελλείψει μελωδίας ή άλλων συνοδευτικών φωνών, και διαμορφώνει μία λιτή μισή πτώση, διατηρώντας συνάμα μέχρι τέλους την πλήρη αφομοίωση του αντίθετου τρόπου που χαρακτηρίζει ολόκληρο το δεύτερο ήμισυ του θέματος αυτού.

Το επόμενο τμήμα εκτείνεται στα μ. 14-34 και συνιστά επίσης μία φράση προτασιακής δομής, παράγωγη της αρχικής αλλά διαφορετικής τονικής στόχευσης (πρόκειται για μία μετατροπική μετάβαση προς την πλάγια περιοχή της εκθέσεως) και συνοδευόμενη από μακρά καταληκτική προέκταση. Η βασική ιδέα έχει παραμείνει ουσιαστικά αμετάβλητη στα μ. 14-17 (παρά την πυκνότερη συνοδευτική της υφή), όμως η αλυσιδωτή επανάληψή της μεταφέρεται τώρα έναν τόνο υψηλότερα στα μ. 18-21 και τελικά οδηγεί σε μία εξαιρετικά συνεπτυγμένη συνέχιση και (μισή) πτώση στην τονικότητα της μι-ελάσσονος στα μ. 21 ή 22 και 23a. Εξετάζοντας λοιπόν την αρμονική πορεία όλης αυτής της φράσεως αναδρομικά, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η διπλή παρουσίαση της βασικής της ιδέας αναφέρεται εξίσου στην Ντο-

μείζονα ($I = IV/V - V^2/V - V^6$ και $iv/vi - V^2/vi - vi^6$ ανά τετράμετρο) όσο και στην στενά συγγενική της σχετική της δεσπόζουσας (το ίδιο χωρίο στην μι-ελάσσονα έχει ως εξής: $VI = IV/III - V^2/III - III^6$ και $iv/iv - V^2/iv - iv^6$), της οποίας η υποδεσπόζουσα τονικοποιείται εν τέλει στο δεύτερο τετράμετρο όπως ακριβώς συνέβαινε και στο κύριο θέμα, αλλά πλέον ανοίγει και την αρμονική λειτουργία της προδεσπόζουσας που επεκτείνεται με μία συγχορδία αυξημένης έκτης προτού καταλήξει στην δεσπόζουσα ($vii^{6\#}/V$ και V). Αντισταθμίζοντας πάντως αυτό το τόσο συρρικνωμένο δεύτερο σκέλος της προτάσεως (εκτάσεως μόλις δύο ή τριών – σε επικάλυψη με το τέλος του πρώτου σκέλους – μέτρων, στα οποία η συνέχιση έχει ουσιαστικά αφομοιωθεί στην πτωτική διαδικασία), ο Beethoven προβαίνει κατόπιν σε μία πολύ εκτεταμένη προέκταση της πτώσεως εν είδει ισοκράτη επί της δεσπόζουσας: το δίμετρο 23-25a επαναλαμβάνεται στα μ. 25-27a και οι εναλλαγές δεσπόζουσας και τονικής καθίστανται ακόμη πυκνότερες στα επόμενα μονόμετρα (μ. 27-28a και 28-29a), μέχρις ότου απομείνουν μόνον ορμητικοί κατιόντες αρπισμοί επί της δεσπόζουσας στα μ. 29-30 αλλά και μία περαιτέρω προέκτασή της στα μ. 31-34, που αίρει σταδιακά όλη την προηγούμενη ένταση πραγματοποιώντας μια σειρά από πιο αργά ανιόντα βήματα στην κλίμακα της ομώνυμης τονικότητας της Μι-μείζονος.

Σε αυτήν την νέα – και ιδιαίτερα μακρινή προς την αρχική – δευτερεύουσα τονικότητα (πρόκειται για την ομώνυμη της σχετικής της δεσπόζουσας, δηλαδή για μία σχέση τρίτης τρίτου βαθμού προς την κύρια τονικότητα) παρουσιάζεται στην συνέχεια ένα καινούργιο (πλάγιο ή δευτερεύον) θέμα σε δομή περιόδου, στα μ. 35-42. Τούτο αποτελείται από δύο απλές τετράμετρες φράσεις και η υφή του παραμένει αυστηρά ομοφωνική, αρθρώνοντας πρώτα μία μισή (μ. 35-38: $I - V^7 - vi, V^7/vi - VI/vi = IV, V_3^4 - I^6 - ii_5^6, I_4^6 - V$ στην τελική συγχορδία προστίθεται κατόπιν και η έβδομη ως γέμισμα τομής προς την επόμενη φράση) και έπειτα μία τέλεια πτώση (τα μ. 39-40 επαναλαμβάνουν πιστά το περιεχόμενο των μ. 35-36 στην υποκείμενη οκτάβα και με την τελευταία συγχορδία να λειτουργεί πλέον ως προδεσπόζουσα ανοίγει άμεσα η πτωτική διαδικασία που ολοκληρώνεται στα μ. 41-42: $I_4^6 - V^7$ και I). Επιπλέον, ένα γέμισμα τομής εν είδει περάσματος με τρίηχα ογδόων στο τελευταίο μέτρο οδηγεί σε μία επανάληψη αυτού του σύντομου θέματος στα μ. 43-50a, που είναι παρηλλαγμένη στην επιφάνειά της χάρη στον συνεπή εμπλουτισμό του μελωδικού σκελετού με φθόγγους μικρότερης ρυθμικής αξίας (αυτή η πρακτική της *diminutio* είναι εξαιρετικά διαδεδομένη σε όλο το ενόργανο ρεπερτόριο ήδη από την εποχή της Αναγέννησης).

Από το μ. 50 (σε επικάλυψη) μέχρι την θέση του μ. 74 διαμορφώνεται ένα ακόμη (καταληκτικό) τμήμα στο πλαίσιο της παρούσας ενότητας, στο οποίο η τονικότητα της Μι-μείζονος εδραιώνεται περαιτέρω με μία φράση ιδιαίτερης δεξιοτεχνίας αλλά και προτασιακής δομής όσον αφορά την διάρθρωσή της. Η δίμετρη βασική ιδέα (που επεκτείνει την τονική εναλλάσσοντάς την με την δεσπόζουσα, στα μ. 50-52a) επαναλαμβάνεται όχι μονάχα μία αλλά δύο φορές, πρώτα αντιμεταθέτοντας τις δύο διαθέσιμες φωνές από το ένα χέρι στο άλλο (στα μ. 52-54a) και έπειτα διαχέοντας τους αρπισμούς τριήχων ογδόων από το δεξί παράλληλα και στο αριστερό χέρι (σε αντίθετη κίνηση, στα 54-56a). Η συνέχιση που ακολουθεί συμπυκνώνει το (στοιχειώδες) περιεχόμενο της βασικής ιδέας αρχικά σε ένα μονόμετρο με την επανάληψή του (μ. 56-57a και 57-58a) και κατόπιν σε δομικές μονάδες μισού μέτρου / δύο χρόνων (βλ. μ. 58-59a) αλλά και ενός μόλις χρόνου (βλ. μ. 59-60a), ενόσω μάλιστα η προϊούσα αποσπασματοποίηση και η πύκνωση του αρμονικού ρυθμού συμβαδίζουν πια και με την αισθητή ρυθμική επιτάχυνση από τρίηχα ογδόων σε δέκατα-έκτα, τα οποία προσέτι διατηρούνται και εξελίσσονται σε ένα πέραςμα τύπου κλίμακας επί της παρενθετικής δεσπόζουσας της υποδεσπόζουσας στα μ. 60-61. Από εκεί και πέρα, η πτωτική διαδικασία προσλαμβάνει ακόμη πιο εντυπωσιακή έκταση, προσομοιάζοντας ουσιαστικά σε μία καντέντσα κοντσέρτου: IV (μ. 62-63) – V_5^6/V (μ. 64-65) – I_4^6 (μ. 66-69) – V^7 (μ. 70-73, αρχικά με επιπρόσθετες επερείσεις μικρής αλλά και μεγάλης ενάτης και τελικά χωρίς την θεμέλιο στην χαμηλότερη φωνή ελλείπει πραγματικού μπάσσου, ο οποίος ήδη από το

προηγούμενο πτωτικό έξι-τέσσερα εναπόκειται πλέον στα βαθύφωνα όργανα μιας φανταστικής ορχήστρας!) – I (μ. 74a). Όπως καθίσταται φανερό, η μεγάλη αυτή φράση των 24 μέτρων (που συμπληρώνονται στην θέση του μ. 74) διαθέτει καλές αναλογίες όσον αφορά τα επιμέρους στοιχεία της και η επιλογή του συνθέτη να επαναλάβει μία φορά παραπάνω την βασική ιδέα στην αρχή αυτού του τμήματος δικαιώνεται εν τέλει απόλυτα: έξι μέτρα αφιερώνονται στην (τριπλή) παρουσίαση της βασικής ιδέας, έξι μέτρα τίθενται στην διάθεση της συνέχισης και άλλα δώδεκα μέτρα παρέχονται για την ανάπτυξη της λαμπερής δεξιοτεχνικής πτωτικής διαδικασίας!

Ένα τελευταίο τμήμα της εκθέσεως έρχεται κατόπιν ως συνδετικό πέρασμα για να διασφαλίσει την ομαλή εξέλιξη προς ό,τι ακολουθεί, δηλαδή την επανάληψη όλης αυτής της πρώτης ενότητας από την αρχή ή την έλευση της επόμενης ενότητας (της επεξεργασίας). Είναι χαρακτηριστικό ότι η νέα και ιδιαίτερα σύντομη φράση των μ. 74-78a διατυπώνεται στην μι-ελάσσονα (V^7/iv , $iv_4^6 - V^7/iv$, $iv - ii^6$, $i_4^6 - V^7$, i και τέλεια πτώση) προκειμένου ακριβώς να μπορέσει να επαναπροσεγγίσει την αρχική τονικότητα της Ντο-μείζονος, με την οποία και διαθέτει πολύ στενότερη συγγενική σχέση από την Μι-μείζονα που κυριάρχησε νωρίτερα ως η δευτερεύουσα τονικότητα της εκθέσεως, ενώ παράλληλα δεν είναι τυχαίο ότι ξεκινά κάνοντας και μια χαρακτηριστική αναδρομή-προαναγγελία σε μοτίβα του κυρίου θέματος (πρβλ. κατά το μάλλον ή ήττον τα μ. 74-76a με τα μ. 9-11). Η φράση αυτή επαναλαμβάνεται αυτούσια στην υποκείμενη οκτάβα στα μ. 78-82a και έπειτα επιχειρείται να επαναληφθεί μόνον η πτωτική της κατάληξη στα μ. 82-84a (με μικρές τροποποιήσεις, όπως την επιλογή της II_N^6 αντί της ii^6 σε ρόλο προδεσπόζουσας), αλλά η τέλεια πτώση μετατρέπεται εδώ σε απατηλή και η συγχορδία της Ντο-μείζονος, ταυτιζόμενη πλέον με την τονική της κύριας τονικότητας, οδηγεί σε μία ακόμη μεταφορά αυτού του διμέτρου στην αρχική τονικότητα στα μ. 84-86a ($I^6 - ii^6$, $I_4^6 - V^7$, I), ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για την επανάληψη του κυρίου θέματος από την αρχή. Μετά την επανάληψη ολόκληρης της εκθέσεως, τέλος, το συνδετικό αυτό πέρασμα προς την επόμενη ενότητα επεκτείνεται και στα μ. 86-88a / 88-90a με μία ακόμη μεταφορά της αμέσως προηγούμενης πτωτικής διαδικασίας (και μάλιστα διπλή, εξαιτίας της αρχικά απατηλής απόληξής της που ανασκευάζεται κατά την επανάληψή της) από την Ντο-μείζονα στην Φα-μείζονα, στην οποία και επανεισάγεται ακολούθως η βασική ιδέα του κυρίου θέματος.

11 Δεκεμβρίου 2024
Ιωάννης Φούλιας